

Місто Кременець в працях XVII – першої половини XX ст.

Історична топографія Кременця X-XVIII ст. ніколи не була об'єктом спеціального дослідження окремих вчених. Лише деякі її окремі аспекти частково висвітлювалися в працях українських та зарубіжних істориків. Між їх висвітленням інколи були протиріччя, тому історія Кременця трактувалась із протилежних позицій коли це стосувалося дискусійних питань, якими багата історія міста. Слід наголосити, що ми не ставимо собі за мету розглянути всі праці, а обмежимося лише характеристикою найважливіших із них.

Першою варто розглянути трьохтомну латиномовну працю польського хроніста й домініканського монаха Шимона Окозького. Його книга була опублікована в м. Кракові в 40-х рр. XVII ст. Вона цікава нам тим, що там подається цікава інформація про час появи міста Кременця в XI ст., а цей факт ставить під питання його офіційну першу згадку, яку більшість дослідників відносять до XIII ст. [16, с. 307-308].

В 1740 р. у м. Львові була опублікована трьохтомна праця польського історика Каспера Несецького, в якій автором повідомляється про власників Кременецького замку періоду сер. XII ст. Крім того, там є цінна інформація про першу культову споруду в місті, яка розташовувалась на Замковій горі [15].

В праці 1839 р. польського історика Теодора Нарбута місто Кременець розглядається в контексті своєї історії поч. XV ст., зокрема є повідомлення про існування замку на горі та імена його власників [14].

Російський історик XIX ст. М.М. Карамзін у багатотомній роботі 1842 р. згадує Кременець як один і найбільших оборонних пунктів Волині, розповідає про ворожі напади на місто [6].

Опис старожитностей Кременця на тлі загальних історико-статистичних відомостей про цей населений пункт активно друкувались протягом 1838-1840 рр. на сторінках офіційного часопису Міністерства внутрішніх справ Російської імперії [5].

Глибокою за змістом з наукового погляду є двотомна праця польського автора Ф. Собещанського, яка з'явилась протягом 1847-1849 рр. Вона містить інформацію по історії міста та опис його окремих об'єктів [18].

Стаття про Кременець 1850 р. під авторством професора Київського університету Василя Домбровського подає важливий перелік пам'яток, які збереглися на території міста на сер. XIX ст. В 1869 р. була надрукована праця, присвячена суто кременецьким православним

церквам. У ній було подано їх докладну характеристику і розташування будівель [4].

Праця 1871 р. волинського краєзнавця Тадеуша Стецького подає багато цікавих фактів, що стосуються міста в XVI ст., зокрема, назви вулиць та передмість [19].

В 1874 р. у «Волинських єпархіальних відомостях» була опублікована праця волинського дослідника Аполлона Сендульського. У ній було подано історико-статистичний опис міста. Цінність її полягає в тому, що автором започатковано ґрунтовну розробку історії міста. Для її написання А. Сендульський широко використав документальні джерела, спираючись на порівняльний та історико-статистичні методи дослідження [8].

Серед наукових праць кін. XIX ст., які були присвячені історії міста, на увагу заслуговує монографія, видана Миколою Теодоровичем у 1890 р. у м. Почаєві. Дана робота цікава в плані вивчення забудови міста та його історії в цілому. Автор зробив описи і визначив розташування храмів, монастирів і костелів [9].

У 1905 р. побачила світ праця польського дослідника історії Волині Яна Гіжицького, де подана інформація про Єзуїтський монастир періоду XVII ст., кременецьку друкарню та освітні заклади міста. В 1909 р. в його другій праці, присвяченій тринітарським монастирям, згадується монастир і костел на території міста [20, с. 36].

Цікаві відомості щодо історичної топографії Кременця середньовічного і нового часу знаходимо в книгах загального характеру істориків др. пол. XIX ст. Олександра Андріяшева [1] та Помпея Батюшкова [2]. Там викладено основні історичні події періоду, які безпосередньо торкаються становлення Кременця як одного з культурних центрів Волинської землі.

В 1914 р. російська дослідниця Є. Вітте присвятила один із томів своєї наукової праці по історії Волині Кременцю. Робота містить характеристику міста та окремих архітектурних споруд [3].

У 1926 р. Польське Товариство краєзнавців у Кременці видало збірник наукових праць за редакцією М. Возньовського, – присвячений історії міста, де знаходиться інформація про його розташування, стратиграфію, характеризується територія, природа та місцевість. В окремій статті подається антропологічна характеристика мешканців та характеризуються цивільні об'єкти. Присвячено увагу історії будівництва Кременецького замку. Написано про забудову міста у формі хреста. Інформується про оборонні споруди, які були не лише в замку, а й в місті. Згадано про будівництво руської друкарні [12].

У своєму путівнику відомий польський географ і краєзнавець Мечислав Орлович подає опис та історію міста, характеризує будівлі костели єзуїтів, реформаторів, цвинтарі – тунницький і базилианський, гори: Дівичу, Черчу і Бону, передмістя – Сапанів, Дунаїв і Бережець [17].

В 1930-х рр. вийшла праця Й. Савелюка, присвячена суто місту, де подано характеристику споруд замку, оборонних та культових об'єктів [7].

В 1933 Польське Товариство краєзнавців у Кременці заснувало часопис «*Życie Krzemienieckie*» (1932-1938), на сторінках якого систематично публікувалися наукові праці, що стосувались Кременця [10; 11]. Варто виділити праці архітектора З. Целарського, що займався архітектурою та становленням Кременця як міста та краєзнавця С. Шейбала, в якій він розглядав місто як сукупність багатьох культурних пам'яток, вартих уваги дослідників. Крім того, З. Целарський подає характеристику планів міста, які в 1933 р. зберігалися в кременецькому архіві. В публікації С. Шейбала подається опис культових пам'яток та стан їх збереження. На сторінках часопису публікує свої дослідження про архітектуру міста З. Ревські, статті якого цінні тим, що містять точне знаходження архітектурних споруд на території міста, докладний опис католицького храму, при Кременецькому лицейі. Помітне місце в часописі займали публікації З. Опольського, який подавав опис міста і будівель.

Дослідниця Марія Мушинська-Красновольська в монографії з архітектури 1939 р., присвяченій кременецькому єзуїтському колегіуму, подала історію створення та характеристику будівель костелу, що становили його комплекс. В монографії є інформація про василіанський монастир [13, с. 76].

Загалом дослідниками XVII – пер. пол. XIX ст. був накопичений досить ґрунтовний матеріал і вирішені або поставлені окремі питання стосовно історичної топографії міста. Деяко збагатилась історіографія питання з др. пол. XIX ст., хоча прямого висвітлення топографії в працях істориками не ставилось.

Література

1. Андрияшев М.А. Очерк истории Волынской земли до конца XIV столетия. – К., 1887. – 232 с.
2. Батюшков П.Н. Волынь. Исторические судьбы Юго-Западного края. – С.-Пб.: Типография Товарищества „Общественная польза“, 1888. – 288 с.
3. Витте Е. Древнейшие города Волыни. – Почаев, Кременец, 1912. – Т. 4. – 16 с.
4. Домбровский В. О Кременецком замке // Киевлянин. – 1850. – Кн. 3 – С. 39-44.

5. Историко-статистические сведения о городе Кременце (Волынской губ.)// Журнал министерства внутренних дел. – 1838. – Ч. 29. – № 7. – С. 151; Ч. 30. – № 10. – С. 135; № 12. – С. 512; 1839. – Ч. 32. – № 5. – С. 238; № 6. – С. 273; Ч. 33. – № 8. – С. 181; 1840. – Ч. 35. – № 1. – С. 76; № 2. – С. 255; № 3. – С. 338.
6. Карамзин Н.М. История государства Российского. – Изд. 5-е. – Спб., 1842. – Кн.1. – Т. 1. – 638 с.
7. Савелюк Й. Історія Крем'янця. – Крем'янець, 1934. – Т. 1; 1935. – Т. 2. – 56 с.
8. Сендульский, А. Город Кременец / А. Сендульский // Волынские епархиальные ведомости. – 1874. – №11. – С. 417-428.
9. Теодорович Н.И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. – Почаев, 1888. – Т. 1. – 431 с.
10. Celarski Z. Krzemieniec na tle zagadnień urbanistyki // *Życie krzemienieckie*. – 1933. – Т. 2, № 2. – С. 78-91.
11. Dutkiewicz J. Ochrona zabytków Krzemieńca na tle ogólnych zagadnień konserwacji / J. Dutkiewicz // *Życie krzemienieckie*. – 1933. – № 2. – С. 42-51.
12. Krzemieniec. Praca zbiorowa. – Wydaw. Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, – Warszawa, 1926. – 113 s.
13. Muszyńska-Krasnowolska M. Kolegium pojezuickie w Krzemieńcu: Monografia architektury // *Rocznik Wołyński*. – Równe, 1939. – Т. 8. – С. 65-139.
14. Narbutt T. Dzieje narodu Litewskiego, Т. 6. – Wilno, 1839. – 630 s.
15. Niesiecki Ks. Kasper. Korona Polska. – Lwów: Drukarnia Collegium Lwowskiego, 1728-1743. – Т. 3; 1740.
16. Okolski Sz. Orbis Polonus. – Т. 1-3. – Kraków, 1640. – 386 s.
17. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu. – Łuck, 1929. – 380 s.
18. Sobieszczański F. Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawnej Polsce. Zawierające opis dziejów i zabytków budownictwa, rzeźby, snycerstwa, malarstwa i rytownictwa, z krótką wzmianką o życiu i dziełach znakomitszych artystów krajowych, lub w Polsce zamieszkałych. – Warszawa: Nakładem i drukiem S. Orgelbranda, 1847-1849. – Т. I. – 1847. – 326 s.; Т. II. – 1849. – 412 s.
19. Stecki T. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. – Т. 2. – Lwów, 1864. – 472 s.
20. Wołyniac (Gizycki) J. Spis klasztorow unickich Bazylianow w wojewodztwie Wołyńskiem. – Kraków, 1905. – 148 s.